

Âlimlerin Rabbânîliği Olgusunun Kur'an Bağlamında Tahlili

Yrd. Doç.Dr. Ahmet ABAY*

Özet

İlmin önemi toplumun hayatında yadsınamaz bir gerçektir. İlme sahip olanların ve onu öğretenlerin değeri de öyle. Buradan hareketle âlimin naslardaki konumu ve değeri ele alınmıştır. Bu çalışmada Rabbâniyyûn, ribbiyyûn ve ahbâr kavramlarının ne anlama geldikleri ve âlim kavramı ile bağları incelenmektedir. Âlimlerin rabbani olma vasfına sahip olmaları gerektiği tespit edilmiştir. İlimiyle amel eden bir âlimin toplumdaki etkisi ve toplumun ona ihtiyacı irdeelenmiştir. Çalışmadaki temel amaç, âlimlerin sahip olmaları gereken özellikleri ve âlimlerin rabbanileşmeme sorununu bir değerlendirmeye tabi tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: İlim, âlim, rabbani, ribbi, ahbâr.

Absract

The importance of knowledge is a fact that can not be denied in the life of society. In addition, the ones who have knowledge and the ones who teach knowledge. Thus, analyzed the standing and worth of scholar in The Holy Qur'an and The Prophet Muhammad's deeds. In this article examined that meanings of the concepts of rabbaniyun, ribbiyyun, akhbar and their relations with the concept of scholar. Determined that especially scholars should have the qualification of being Rabbani. Make an effort to understand the effect of a scholar, who act with his knowledge, on society and society's need for scholars. The main purpose of this study is understanding the qualifications that scholar should have and examine the "can not be Rabbani" problem of scholars.

Key Words: Science, scholar, Lord's, Ribbe, the Ahbâr

Giriş

İlim ve âlimin toplum nazarındaki önemi şüphe götürmez bir gerçektir. İlimden, dolayısıyla bilgiden yoksun olan

* KSÜ İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.

toplumların müreffeh olmaları ve istenilen başarı düzeyine gelmeleri mümkün değildir. İlimin/bilginin toplumda gelişip yayılması âlimlere ve onların çabalarına bağlıdır. Âlimin yetişmesinde ya da görevini icra etmede sıkıntı varsa toplumu oluşturan bireylerin öğrenmesinde ve bilgisini arttırmasında da sıkıntı olması kaçınılmazdır. Bu nedenle öncelikle ilmin ne olduğunu, önemini ve fonksiyonunu iyi bilmek gerekir.

İlim, kesin olarak, bütünüyle veya kısmen kolay ve sade olarak iki veya daha fazla şeyi kavramak¹, ma'rifet², yakîn, şüphesiz tasdik, tasavvur (zihinde canlandırma), yakîn ve tasavvurun ulaştığı, elde ettiği şey³, ma'lum (bilinen)⁴, cehaletin zıddı⁵, okuma sûretiyle elde edilen bilgi, gözlem ve delile dayanarak sonuç çıkarma yani tefekkür, müşahade, deney ve tecrübeye dayanan bilgi⁶, bilme, bir şeyin doğrusunu bilme⁷, bilim, bilgi, bir şeyin ilmini almak⁸, haber, vukuf⁹, fıkıh, şuur¹⁰, ihsas (hissetmek), akletme, tevehhüm, hayal etme¹¹ gibi anlamlara gelmektedir. Dikkat edilirse lugat itibarıyla ilim kelimesi kesin bilgiyi ifade ettiği gibi, vehim ve tahayyül gibi kavramlarla ifade olunan, kesinliği belli olmayan bilgi anlamını da ihtiva etmektedir.¹²

İlim, kendisine yaklaşanı, yaklaşabildiği kadar aziz;

¹ Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cemu'l-Mustalahat ve'l-Furûk el-Luğavîyye*, Tah., Adnan Derviş ve Muhammed el-Mısrî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1412/1996, 1.b. s.610-611; et-Tehanevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşfu Istilahati'l-Fünûn*, Tah: Mevlevi Gulam Kadir-Mevlevi Abdulhak, Kalkûta, 1862, II/1056.

² el-Kefevî, s. 610-611; et-Tehanevî, II/1056; İbrahim Mustafa-Ahmed Hasan Zeyyad vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay., İst., 1986, II, 624.

³ et-Tehanevî, II/1056

⁴ el-Kefevî, s. 611.

⁵ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1410/1990, 1.b., XII/417; Firûzâbadi, Ebu Tahir, *el-Kamûsu'l-Muhîtt*, Çev.: Mütercim Asım Efendi, Matbaa-i Bahriye, İst., 1305, II/ 410.

⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1990, 9.b., s. 513; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay., Ank, 1981, 1.b., s. 462.

⁷ Devellioğlu, s. 513

⁸ *Büyük Larouse*, Gelişim Yay, İst., 1986, IX/5640.

⁹ Doğan, age., s. 462.

¹⁰ İbn Manzûr, age, XII/418.

¹¹ et-Tehanevî, II/1057.

¹² Musa Bilgiz, *Kur'ân'da Bilgi*, İnsan yay. İstanbul, 2013, s 8.

uzaklaşanı da uzaklaştığı nispette zelil eden, insan için var edilmiş büyük bir güçtür.¹³

Meşhur olan bir sözde denildiği gibi; “İlim, öyle bir şeydir ki ona kendini bütünüyle vermediğin takdirde o, sana bir bölümünü bile vermez.”

İlme/bilgiye sahip olmak yeterli değildir. Sahip oldukları bilgilerin sorumluluğunu bilmeyen ve onun gereğini yerine getirmeyen kişiler ciddi bir sorumluluk ve yük altındadırlar. Bu konuda John Dewey der ki; “İnsanı hayata hazırlamayan ve işe yaramayan her bilgi sahibini altında ezen bir yüktür.”

Her bilgiyi de “ilim” olarak nitelenmek doğru değildir. Sıradan bilgilerin vahyin “ilim” adını verdiği şeye dönüşmesi için, insan zihninde bir çevrim istasyonu bulunmalıdır. Bu istasyon muhakemedir. Bir ilahi inşa projesi olan vahyin amacı, insan zihnindeki söz konusu çevrim istasyonunu programlamaktır. Bu sayede sıradan bir bilgi, hayatın illet, hikmet ve gayesini gösteren bir “ilme” dönüşür.¹⁴

Kur’an-ı Kerim’de yer alan; “Kulları arasından yalnız anlama ve kavrama yeteneğine sahip olanlar (âlimler) Allah’tan (hakkıyla) korkarlar, (çünkü yalnız onlar bilir ki) Allah kudret sahibidir, çok bağışlayıcıdır.” (Fatır, 35/28)

“Tevrat’ın yükü ile onurlandırılmış iken bu yükü taşıyamamış olanların durumu, sırtına kitaplar yüklenmiş (ama onlardan habersiz bulunan) merkebin durumuna benzer. Allah’ın mesajlarını yalanlamaya şartlanmış olanların durumu ne acıdır, çünkü Allah rehberliğini böyle zalim bir halka ihsan etmez!” (Cuma, 62/5)

“Yoksa (o inkârcı), gece vakitlerinde secde ve kıyamda durup kendisini ibadete adayan, âhiret kaygısı taşıyan ve Rabbinin rahmetini dilenen kimseyle aynı safta tutulur mu? De ki: “Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Doğrusu ancak sağduyu sahipleri öğüt alır. (Zümer, 39/9) ayetlerinden yola çıkılarak ilim ve âlim tarifi yapılacak olursa; ‘ilmin haşyet,

¹³ M. Said Çekmegil, *Bilginin Gücü*, Timaş Yayın., 2. Baskı, İstanbul, 1996, s. 15.

¹⁴ Mustafa İslamoğlu, “Vahiy Eksenli Bir Hayatın İnşasında Âlimlerin Rolü”, Kur’ani Hayat Dergisi, Kasım 2010, Sayı 15/4.

âlimin de Allah'a karşı huşu içerisinde olan kişi' olduğunu söylemek mümkün olur.

Fâtır Suresi 28. ayet zımnen bir âlim tarifi yaparken Cuma Suresi 5. ayet de zımnen öğrendiği bilginin gereğini yerine getirmeyenlere âlim denilemeyeceğini ifade etmektedir. Zaten kitabı yüklenenler ifadesi kullanılmakta; ilim ve âlimden söz edilmemektedir. Zümer Suresi 9. ayeti de "ilmin haşyet" olduğunu ifade eden tarifi en güzel yansımalarından biridir. Çünkü bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağı ifade edilirken "bilenlerin/âlimlerin" nasıl olması gerektiğini de harika bir biçimde dile getirmektedir.

Bu makalede âlim ve rabbâni kavramları merkeze alınarak aralarındaki anlam ilişkisi, ilgili ayetler ve dil kaynakları dikkate alınarak incelenecektir. Bununla yetinilmeyip âlimin sahip olması gereken özellikler ile günümüzde âlimlere ve rabbanilere olan ihtiyaç ve bu ihtiyacın nasıl karşılanabileceğine yönelik çözüm önerileri sunulma çabası içerisinde olunacaktır.

1. Rabbânî Kavramı

1.1. Lügat Anlamı

Rabbâniyyûn kelimesi "rabbânî"nin çoğulu olup, Rabbe mensup, Rabbe ait demektir. Hz. Ali; "ben bu ümmetin rabbânisiyim" buyurmuştur.¹⁵ Kelime, Arapça kökenli olduğunu düşünen bilginler tarafından değişik şekillerde açıklanmıştır: "Rabb'ini bilen ve daima O'na kulluk etme çabası gösterenler", "ilim erbabi", yani insanları bilgilendiren ve onları iyiliğe teşvik edenler, "mürebbiler", yani insanları eğiten ve topluma yön veren kişiler. Bazı bilginlere göre bunun aslı Süryânice veya İbranîce'dir.¹⁶ Kelimenin İbranîce'deki anlamı şudur: Kelimenin aslı rab (rav) olup "büyük" demektir. Daha sonra kelime "efendi, sahip" anlamını kazanmıştır, Mişna ve Talmud'un hazırlandığı dönemlerde ise "din bilgini, üstat" manasında kullanılmıştır; "rabbi" de "üstadım, efendim" an-

¹⁵ Ebi'l Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Rağıb el İsfahani, *el-Müfredat fi Garibi'l Kur'an*, Daru'l Marife, Beyrut trs., s. 184.

¹⁶ Muhammed Fahrüddin er-Razi, *Mefatihü'l Gayb*, Daru'l Fikr, I. Baskı, Beyrut, 1981, VIII/122-123.

lamındadır. Rabban (çoğulu rabbanim) kelimesi de rab kelimesinin pekiştirilmiş şeklidir ve aynı manadadır. Özetle İbrânîce'de rabbâniyyûn (rabbanim), dinî ilimlerle ve bilhas- sa Tevrat'la meşgul olup halka doğru inanç öğreten din üs- taları demektir.¹⁷

Rabbâniyyûn kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de iki ayette "*yahudi din bilginleri*" anlamına gelen "*ahbâr*" kelimesiyle birlikte geçmekte olup bu iki gruptan, Tevrat'ın hükümlerini korumakla ve bunları Yahudilere öğretip gereğince yaşama- larını sağlamakla görevli kişiler olarak söz edilir.¹⁸

Âyet-i kerimede geçen ve "Halis kullar olun" diye ter- cüme edilen "Rabbâniyyûn"un kim olduğu konusunda çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Bunlardan bazıları şöyledir: Beydavi (ö.685/1286); "takvalı âlimler ve rablerine kulluk yapanlar"¹⁹ Müberrid (ö.285/899)/ tarafından "ilim sahipleri", Abdullah b. Mesud (ö.32/653) ve Ebu Rezin tarafından "*Hikmet sahipleri ve âlimler*", Hasan-ı Basri (ö.110/728), Katade (ö.24/644), Süddi (ö.128/745) Yahya b. Akiyl ve Dehhak (ö. 95/713) tarafından, "Fakihler ve âlimler", Abdul- lah b. Abbas tarafından "*Hikmet sahipleri ve fakihler*", Said b. Cübeyr (ö. 95/713) tarafından, "*Hikmet sahipleri ve mut- takiler*", Mücahid (ö. 104/722) tarafından "ulemadan üstün kimseler", İbn Zeyd (ö. 189/804) tarafından "İdareciler ve liderler", Hasan Basri tarafından "*kendisinde ilim ile basiretli bir yöneticiliği toplayan*", Ebû Ubeyde (ö. 18/659) tarafından ise "*helâli, haramı, emirleri ve yasakları bilen, ümmetin du- rumuna, olanlara ve olacıklara vakıf olan kimsedir*" şeklinde izah edilmiştir.²⁰

Sîbeveyh'e (ö. 195/809) göre; rabbânî, "*kendisini, özel- likle Rabbini (er-rabb) tanımaya ve O'na itaat etmeye adayan*

¹⁷ Ömer Faruk Harman, "Rabbâniyyûn", İFAV, *agm.*, III/570.

¹⁸ Maide, 5/44,63.

¹⁹ Nasiruddin Ebu'l Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi el- Beydâvi, "*Envaru't -Tenzil ve Esraru't -Te'vil*", Dar İhyau't Turasil Arabi, Beyrut, ts. II/41.

²⁰ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubi, *el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an*, (Tahkik; Abdullah b. Abdul Muhsin et-Türki), Muessesetu'l Risale, Beyrut, 1426/2006, V/184-185.

kişidir: İngilizcedeki “*a man of God*” (Allah adamı) ifadesine çok yakın bir anlamdadır²¹.

Taberi (ö. 310/922), ‘Rabbâniyyûn’ kelimesi hakkında özetle şunları söylemiştir: ‘Rabbâniyyûn’ kelimesi ‘rabbânî’ kelimesinin çoğuludur. Bunun mânâsı ise “*İnsanları yetiştiren, işlerini düzene koyan ve onları sevk ve idare eden*” demektir. Bu nedenle, âlimler de, fakihler de, hikmet sahipleri de, müttakiler de, liderler de, eğitimciler de, ‘Rabbâniyyûn’ kelimesinin ihtiva ettiği mânâyâ girmektedirler. Çünkü bunlardan her biri, kendi ihtisasları alanında insanları yetiştirirler, eğitirler, işlerini düzeltirler, sevk ve idare ederler.²²

1.2. İstilah Anlamı

Rabbânî (rabbi) Yahudilerin dinî işlerini yöneten, ibadetlerini düzenleyen ve kanununu yürüten, yorumlayan dinî görevlinin adıdır.²³ Bununla birlikte yukarıda zikrettiğimiz Rabbani kelimesinin anlamlarından hareketle ‘Rabbâniyyûn’u istilah olarak şu şekilde tarif etmek mümkündür: “*Allah'ın rab sıfatına bürünmek için ilahî vahyi öğrenen, tatbik eden ve başkasına öğreten, olgunlaşmış Allah'a mensup kullar haline gelen kişilerdir.*”²⁴

Rağıb (ö. 425/1033), rabbâniyyûn kavramını açıklarken, onu, dışarıdan bilgiyi alıp kendi nefsinin, yani şahsiyetini onunla geliştirip, oradan tekrar bilgiyi dışarıya vuran adam olarak görmektedir.²⁵

Rabbânî kelimesinin eğitici ve öğretici anlamına gelen “Rabbân” kelimesi ile de anlam ilişkisi vardır. Bu durum da Rabbânî, Rabb'e bağlanarak O'na kulluk eden ve diğer insanları eğitip öğretebilecek yüksek seviyeli kimsedir.

²¹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları. İstanbul 1999. I/106.

²² Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Cami'ul-Beyan an Te'vili Ayil-Kur'an*, I. Baskı, Kahire 2001/1422, VIII/451-452.

²³ Ebu'l A'la el-Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, (çev. komisyon), İnsan Yayınları, İstanbul 1986, I/239.

²⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2007, IV/212-213.

²⁵ Rağıb, *age.*, s. 184.

Buhari'de İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre: "Rabbânî, insanlar üzerinde ilim ile siyaset icra eder ve büyük bilgiden önce, küçük bilgilerle onları (kademe kademe) terbiye eden ilim ve velayet erbabıdır".²⁶

2. Rabbânî Kavramının Tarihsel Gelişimi

2.1. Kur'an'da Rabbani Kavramı

Rabbani kavramı Kur'an-ı Kerim'de üç yerde "rabbâniyyûn", bir yerde de "ribbiyyûn" olarak geçer.²⁷ Kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için kavramın yer aldığı ayetlerden birinin nüzul sebebine göz atmakta fayda mülâhaza ediyoruz.

Bir rivayete göre Âl-i İmran 3/79 ayeti Necran Hristiyanlarının Medine'de buldukları sırada cereyan eden münakaşalardan biri üzerine inmiştir. Buna dair İbn İshak kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir haber şöyledir: Yahudi hahamları ve Necran hey'eti Hz. Peygamber (sav)'in huzurunda bir araya gelip de Allah'ın Resulü (sav) onları İslâm'a davet ettiğinde Kurayza oğulları Yahudilerinden Ebu Râfi': "Ey Muhammed, Hristiyanlar'ın Meryem oğlu İsa'ya ibadet ettikleri gibi sen de bizim sana ibadet etmemizi mi istiyorsun?" dedi. Necranlılardan, Reis dedikleri bir Hristiyan da: "Ey Muhammed, bizden bunu istiyor ve bizi buna mı davet ediyorsun?" dedi. Allah'ın Rasûlü (sav): "Allah korusun, Allah'tan bir başkasına ibadet etmemizden, ya da Allah'tan bir başkasına ibadeti emretmemizden Allah bizi korusun. Allah beni bunun için göndermedi, bana bunu da emretmedi." buyurdu da Allah Tealâ bunun üzerine bu ayeti kerimeyi inzal buyurdu.²⁸

"Allah'ın vahiy, sağlam muhakeme ve peygamberlik bağışladığı hiç kimsenin bundan sonra halkına, "Allah'ın yanı sıra bana da kulluk edin!" demesi düşünülemez; aksine, on-

²⁶ Buhârî, İlim, 10.

²⁷ Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l Mufehres li Elfazi'l Kur'ani'l Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987, s.299; Al-i İmran, 3/79,146; Maide, 5/44,63.

²⁸ et-Taberi, age, V/521; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücûhi't-Te'vil*, Mektebetü Ubeykan, (1. Baskı) Riyad 1418/1998, I/574; Kurtubi, age, V/184.

lara şöyle öğüt verir: “ilahî kelâmın bilgisini yayarak ve kendiniz onu derinlemesine inceleyerek Allah adamları olun!” (Âl-i İmran, 3/79)

Ayet dikkatlice değerlendirildiğinde rahatlıkla, “Rabbânî olma gerekliliğinin” Yüce Allah’ın bir emri olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü ilmi öğrenmek ve onu etkili bir şekilde başkasına öğretmek, ancak öğrenileni yaşama aktarmakla, amel etmekle yani rabbani olmakla mümkündür.

İnsan, kendi şahsiyetini ve bilgiyi ne ile geliştirir? Bu sorunun cevabını ayette bulmaktayız: “Öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitap sayesinde rabbaniler olun.” (Al-i İmran, 3/79) Burada insanların, öğretim ve tedrisat denen yollarla gelişip rabbe mensup kimseler olabileceklerine işaret vardır. Hem ferdin hem de toplumun gelişimini temin edebilmek, Kur'an'ı iyice öğrenmekle, onu tetkik edip, ondaki hayati öneme sahip manaları açıklamak ve başkalarına öğretmekle mümkün olacaktır. Bu ayette, daha çok öğretim boyutuna vurgu yapılırken, şu ayette de eğitim boyutuna dikkat çekilmektedir: “Rabbâniyyûn ve ahbâr, onları günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten men etselerdi ya! İşledikleri fiiller ne kötüdür.” (Maide,5/63)

Rabbânîler'in, toplumu yalan ve haram lokma yemekten menetmeleri, uyarmaları ve eğitmeleri, “rabbani” kavramına mana olarak yüklenmektedir.²⁹

Rabbânî, Allah’ın dinini iyi bilen ve ilmiyle amel eden kimsedir. İlmiyle amel etmeyen âlim değildir.³⁰

Bu izahlar dikkate alındığında, ayette geçen “Rabbânîler olun” cümlesini, peygamberlerin bütün insanlara “Allah'a içtenlikle kulluk etme” çağrısı olarak anlamak mümkün olduğu gibi, özellikle ilim emanetini üstlenen veya toplumlara yön verme mevkiinde bulunan kişilere, doğruları öğretme ve gerçek kurtuluş yolunu aydınlatma hususundaki sorumluluklarını hatırlatma ifadesi olarak düşünmek de müm-

²⁹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul,1988, III/24.

³⁰ Kurtubî, *age*, V/185.

kündür.³¹

Rabbânî, yalnızca sahip olduğu ilim ile insanları eğitmekle kalmayıp, aynı zamanda onlar üzerinde velâyet (yönetme ve yönlendirme) işini yürütebilmektedir.

2.2. Rabbânî Ve Rıbbî Arasındaki Fark

Rabbânî ve Rıbbî kelimeleri arasında anlam farkı olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır. Bazı âlimler bunların aynı kökten gelen ve aynı anlamı taşıyan lafızlar olduğunu ifade ederler.³²

'Rıbbiyyûn' kelimesi, 'rıbbî' kelimesinin çoğuludur ve 'rabânî' gibi rabbe nispettir. Rabbe kulluk eden anlamına gelir. 'Rabbânî' mürebbi (terbiyecisi) demek olan 'rabbe'ye nispet edildiği gibi 'rıbbî' de cemaat demek olan 'rıbbe'ye nispet edilir. Buna göre 'rıbbiyyun', cemaatler, topluluklar anlamına gelmektedir.³³ İbn Zeyd, 'rabbani'nin "veli imamlar", 'rıbbî'nin ise "halk"ı ifade ettiğini söylemiştir. Buna göre bu kelimelerin ikisi de 'rabbe intisap' manasını içermekle beraber, 'rıbbiyyûn' "rabbe bağlanmakla terbiye ve öğrenim görmüş topluluk", 'rabbani' de "rabbe bağlanmakla diğerlerine öğretim ve eğitim yaptırabilecek yüksek seviyede bulunanlar" demektir.³⁴

Rabbânî ile anlam ilişkisi olan "Rıbbiyyûn" kelimesinin geçtiği Âl-i İmrân Suresi 146. ayetinde, "Nice peygamber var ki, kendileriyle beraber birçok rubûbiyyete âşina (Rıbbiyyûn) kişiler çarpıştılar; Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler" buyrulur her peygamberin ümmeti içerisinde Rabb'e bağlı mücahit rabbanelerin olabileceğine işaret edilmektedir.

Kavramların zikredildikleri ayetleri ve kavramlarla ilgili yapılan tanımlamaları dikkatlice incelediğimizde görmekteyiz ki; 'rabbânî', "yol gösteren", 'rıbbî', "o yola tabi olan",

³¹ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu*, DİB. Yayınları, Ankara 2007, I/455-456.

³² Rağib, *age.*, s.184;

³³ Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hazin, *Lubabu't- Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, Çağrı yayınları, İstanbul 1984, I/602.

³⁴ er-Râzi, *age.*, VI/24; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, II/440.

'rabbânî', "öğreten, önder", 'ribbi' ise "öğrenen ve önderin peşinden giden halktır".

2.3. Rabbânî ve Ahbâr

Kur'an-ı Kerim'de 'Rabbâniyyûn' kavramı, "âlim, derin bilgi sahibi kişi" anlamına gelen '**ahbâr**' kelimesi ile de zikredilir.

Ahbâr kelimesinin müfredi 'hibr'dir. Hibr, "âlim kişi" demektir. 'Taħbir' ifadesinden alınmadır. Bunun anlamı ise şudur: iyileştirmek, güzelleştirmek. Ahbar'a böyle denmiştir, çünkü onlar; ilmi güzelleştirirler, yani onu açıklar ve çekici hale getirirler.³⁵

'Rabbâniyyûn ve ahbar'ın kimler olduğu konusunda farklı görüşlere rastlamak mümkündür.

İbn Abbas, 'ahbar' fakihlerdir derken İbn Zeyd, "Rabbâniler' yöneticiler, 'ahbar' ise âlimlerdir" demektedir. Hasan'dan gelen bir rivâyette ise, "Rabbâniyyûn, Nasranî âlimleri; ahbâr, Yahudî âlimleridir" denmektedir.³⁶

Zemahşeri (ö. 538/1143) şu açıklamayı yapar: "Rabbâniyyûn ve ahbâr, Harun (a.s)'ın evladından olup, peygamberlerin yoluna sülûk eden zahitler ve âlimlerdir."³⁷ Buna göre; 'Rabbâniyyûn' zahitler, 'ahbar' ise âlimlerdir.

Rabbâniyyûn'dan söz eden ayetleri, hadisleri ve İslâm âlimlerinin tariflerindeki içerikleri göz önüne aldığımızda, bu sıfatların genel olduğunu görürüz. Öyle ki İbn Abbas vefat ettiğinde Muhammed b. el-Hanefiyye: "Bu ümmetin rabbânisi öldü" demiştir.³⁸ İbn Abbas (ö.68/687) için "Hibrul-Ümme" dendiği de meşhurdur. Kendisine bir feraiz meselesi sorulan Ebû Musa el-Eş'arî, Abdullah b. Mes'ud'u kastederek: "Bu 'hibr' (derin bilgi sahibi kişi) aranızda olduğu sürece bana bir şey sormayın" demiştir.³⁹

Resulüllah'da; "Erkek olsun, kadın olsun, hür veya köle olsun, her mü'minin Kur'an'dan bir şeyler öğrenip dinin ince-

³⁵ Kurtubî, *age*, VII/195.

³⁶ Kurtubî, *age*, V/185; VII/195.

³⁷ ez-Zemahşeri, *age.*, I/574.

³⁸ Kurtubî, *age*, V/185.

³⁹ Buhârî, Ferâiz, 7.

liklerini bellemesi, Allah'ın o mü'min üzerindeki hakkıdır" buyurmuş ve "Rabbaniler olunuz" (Âl-i İmrân, 3/79) ayetini okumuştur.⁴⁰

2.4. Sünnette Rabânî Kavramı

Sahip olduğu ilmi başkalarına öğreten ve ilmiyle amel olan sahabeleri tanımlarken bazıları onları rabbânî olarak tanımlamaktadır Mürre İbn Şürâhbil "Alkame, insanlara Kur'ân'ı öğreten rabbânilerden idi" şeklindeki sözü bu hususa delâlet etmektedir.

Hz. Peygamber, âlimleri birçok hadislerinde övmüştür. En çok övdüğü âlimler ise ilimleriyle amel edenler⁴¹ olmuştur. İnsanları ilimleriyle irşâd edip, onlara ilmini duyuran kimseyi Allah toplum içinde sözü dinlenir kimse kılar.⁴² Buna karşılık ilmiyle dünyaya talip olan âlimler de yine Resulüallah tarafından yerilmiştir.⁴³ Müslüman daima Hz. Peygamber'in dua buyurduğu gibi, Allah'tan dünya ve ahiretine yararlı bir ilim ister.⁴⁴ İnsanların en hayırlıları âlimlerin en hayırlılarıdır.⁴⁵

"Beşerden hiç kimsenin, Allah kendisine Kitabı, hükmü ve peygamberliği versin de sonra o, insanlara; "Allah'ı bırakıp bana kulluk edin" deme (hakkı ve) yetkisi" yoktur. Fakat o; "öğretmekte olduğunuz ve ders alıp vermekte bulunduğunuz kitaba göre Rabbaniler olunuz." (Âl-i İmrân, 3/79) ayetindeki "Fakat rabbâniler olunuz" sözü gereğince peygamberlerin görevi, eğitim ve öğretim ile rabbânileri, yani öğrendikleri ile amel edip yönetenleri, yönlendirenleri yetiştirmek olduğu beyan edilmiştir. Özellikle de kendisinden sonra peygamber gelmeyeceği için Hz. Muhammed'in nübüvvetinin hikmetlerinden birinin de rabbâniler yetiştirmek olduğu ifade edilmektedir. İbn Abbas'dan gelen bir nakilde, ayette geçen rab-

⁴⁰Kurtubî, *age*, V/186.

⁴¹Dârimî, Mukaddime, 27/259,260.

⁴²İbn Hanbel, II/162, 223-224.

⁴³Tirmizî, İlim, 6.

⁴⁴Müslim, Zikir, 73; Ebû Dâvud, Vitir, 32; İbnu Mâce, Mukaddime, 23

⁴⁵Dârimî, Mukaddime, 34/370.

banilerin, "ilim sahibi, fakih, yani dinde derin görüş sahibi kişiler" olduğunun belirtilmesi de bunu pekiştirmektedir.⁴⁶

"Âlimler peygamberlerin vârisleridir"⁴⁷ buyuran Resulullah âlimlerin toplumu yönlendirme hususunda peygamberlere vekil ve halef olduklarını beyan etmiştir.

Ebû'd-Derdâ'dan (ö.32/653) rivayet edilen bir hadiste Resulullah âlimleri şu şekilde övmüş ve müjdelemiştir: "Her kim ilim yoluna girer ve ondan bir ilim talep ederse; Allah onu Cennet yollarından bir yola koyar ve ilim isteyen meleklere kanatlarını gererler. Bunu o âlimin uğraşısından hoşlandıkları için yaparlar. Peygamberler ne dinar ne de dirhem miras bırakmadılar. Onlar yalnız ilmi miras bıraktılar. Şu halde onu alan çok büyük bir nasip almış olur."⁴⁸

Naklettiğimiz bütün rivayetler göstermektedir ki, hem Hz. Peygamber hem de onun sadık takipçileri olan sahabe salt ilme sahip olmayı âlim olarak anılmaya yeterli görmeyip, sahip olduğu ilmin gereğini yerine getireni âlim yani rabbani olarak görmektedirler. Hz. Ali'nin şu beyanı bunun ispatı sayılabilir: İnsanlar üç türdür: Birincisi Rabbani âlim, ikincisi kurtuluş yolundaki öğrenci ve üçüncüsü de her öten kargaya tabi olan ahmaktır. Bu sonuncusu her rüzgârla birlikte sallanır, ilmin ışığından faydalanıp aydınlanmaz ve sağlam bir kaleye sığınmaz.

2.5. Daha Sonraki Dönemlerde Rabbânî Kavramı

İslam tarihi, ilk asırlardan itibaren faydalı ilimlerle uğraşmış, hayatını bu işe adanmış hatta bunun için canını feda etmiş nice âlimlerle/rabbanilerle doludur. Zaman zaman sayıları ve etkinlikleri azalsa da âlimler/rabbaniler her dönemde var olmuşlardır. İlmin izzet ve şerefini korumak, onu hayata rehber kılmak için her engeli aşmak için çaba göstermişlerdir.

Hatırlamak adına birkaç yiğit âlimin adını sayacak olursak öncelikli olarak şunları zikretmek mümkün olacak-

⁴⁶ Buhârî, İlim, 10

⁴⁷ Buhârî, İlim, 10; Ebû Dâvud, İlim, 1; İbnu Mâce, Mukaddime, 17

⁴⁸ Buhârî, İlim, 10; Müslim, Zikir, 37; Ebû Dâvud, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 19; İbnu Mâce, Mukaddime, 17

tır: Hz. Ali, Abdullah İbn Abbas, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Mes'ud, Said bin Cübeyr, İmam-ı Azam Ebu Hanife, İmam Şafi, Hasan el-Basri, İmam Gazali, Zemaşeri, Ebu's Suud, Said Nursi, Muhammed Hamdi Yazır, Seyyid Kutup, İmam Rabbani, Muhammed Hamidullah, Muhammed İkbâl, Mevdudi, Muhammed Hüseyin Fadlallah, Ömer Muhtar, Bilge Kral Aliya İzzet Begoviç ve daha niceleri...

3. Rabbânî Ve Âlim Kavramları Arasındaki İlişki

3.1. Âlim Kavramı

İlim, sözlükte “علم” (bildi, bilgilendi, tanıdı, öğrendi, anladı) kökünden gelir ve “bir şeyi hakikatiyle idrak etmek” demektir.⁴⁹ **Ulûm** (bilim), **âlim** (bilen/bilgili, uzman, müte-hassıs, öğrenim görmüş) ve **âllâme** (çok bilgili, bir şeyi çok iyi bilen, herhangi bir konu hakkında kapsamlı bilgisi olan) kelimeleri de bu köktendir.

Âlim kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de “âlim, ulema', Âlimin, alimun ve er-Rasihuna fi'l-İlm” şeklinde farklı şekillerde kullanılır. Âlim olarak tekil kullanıldığı tüm ayetlerde⁵⁰ Allah için kullanılmaktadır. Bunun anlamı bizce şudur; *her şeyi hakkıyla bilen tek kişi Allah'ın bizzat kendisidir*. Diğer âlimler onun bu ilminden bir kısmını ve kendisinin dilediği kadarını öğrenebilirler. Melekler de bu hakikati ifade ederek “*senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur*”⁵¹ diyerek bu hakikati ifade ederler. İnsana bilmediğini öğretene⁵² ve öğrettiğiyle eşyayı isimlendirme⁵³ kabiliyetini ihsan eden de Allah'tır.

“Herkes bildiği konunun âlimi, bilmediği konunun ise öğrencisidir. Kur'an'dan bir tek meseleyi dahi iyi bilen bir Mü'min, o meselenin âlimi olur. Onu tebliğ ederse o ölçüde Hz. Peygamber'e varis olur. Bilmediği meselenin de öğrencisi olur. Bu durum ölene kadar sürer.”⁵⁴

49 Rağib, age., s. 343.

50 Abdalbaki, age., s. 475.

51 Bakara, 2/32.

52 Alak, 96/5.

53 Bakara, 2/33

54 Abdülaziz Bayındır, *Kur'an Işığında Tarikatçılığa Bakış*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, 3. Baskı, s. 177

İlmin hakiki manada ilim olabilmesi, benimsenerek amele dökülmesine, yani hayata yansıtılmasına bağlıdır. Kur'an'ın ifadesiyle, gerçek anlamda ilim sahibi olmak, ancak Allah'a karşı duyulan haşyet nispetinde mümkündür.⁵⁵ Aynı şeyler Rabbânîler için de geçerlidir. Çünkü İlmiyle amel ettiği için rabbânî vasfını alan kişiler haşyet içinde olması gereken en öncelikli insanlardır. Büyük sahabi İbn Mes'ud, bu hususta şunları ifade ediyor: "İlim, çok sözden ibaret değildir; ilim, Allah'tan çok korkmaktır."⁵⁶

3.2. Âlimlerin Sahip Olmaları Gereken Vasıflar

Allah'ı hakkıyla bilen bir âlimin, sahip olması gereken bazı vasıflar bulunmaktadır. Bunları şu şekilde ifade etmek mümkündür.

3.2.1. Haşyet, Huşu

Haşyet; tazimle karışık bir korkudur. Arapça'da yine korkuyu ifade için kullanılan "havf, huşû', hudû" gibi kelimelerden farklı olarak haşyet, genel itibariyle; saygıdan doğan, ümide yönelik, yüceltmeyle birlikte bulunan ve sahibine Cenâb-ı Hakk'a yakınlık nimetini kazandıran bir korku manasında kullanılmıştır. Genellikle bu duygu, korkulan şeyle ilgili bilgiden ileri gelir. Çünkü bu korkuyu daha çok bilenler hisseder.⁵⁷ Bu duygu inanan insanın gönüllü ve gönülden hissedip de yaşaması gereken bir haldir. Yüce Yaratıcı insanların kendisine "huşu" duymalarını istemektedir.⁵⁸ Çünkü evrende bunu hak edecek yegâne varlığın kendisi olduğunu bildirmektedir.⁵⁹

Allah'tan samimiyetle "haşyet" duyanlar Allah'ın yapmasını istediği güzel işleri yapar,⁶⁰ yapılması nefse ağır gelen işlerden de sıkıntı duymazlar.⁶¹ Buna karşılık bu dünyada Allah'a karşı haşyet duygusu taşımayanlar ise ahirette mec-

⁵⁵ Fâtır, 35/28.

⁵⁶ Mevdudi, age, IV/498.

⁵⁷ Rağıb, age., s.149.

⁵⁸ Maide, 5/3,44.

⁵⁹ Tevbe, 9/13; Ahzab 33/37.

⁶⁰ Tevbe, 9/18.

⁶¹ Bakara, 2/45.

buri bir haşyet hali içerisinde olacaklardır.⁶²

Kur'ân-ı Kerim'de de çoğunlukla; '*azamet ve yüceliği sebebiyle Cenâb-ı Hak'tan korkmak*' manasında kullanılmıştır. Allah'dan haşyet duyma, Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinde farklı zümrelerin sahip olduğu bir vasıf olarak zikredilmiştir. Bunları ayetlere istinaden şu şekilde tasnif etmek mümkündür: *Peygamberler*,⁶³ *melekler*,⁶⁴ *muttakiler*,⁶⁵ *ulu'l-elbâb (akıl sahipleri)*,⁶⁶ *âlimler*⁶⁷ ve *taşlar*.⁶⁸

Ayetlere istinaden sayılanlara bakıldığında meleklerden taşlara varıncaya kadar evrendeki varlıkların Allah'a karşı bir haşyet içerisinde olduğu görülmektedir. Aklını kullanabilen insan da bunun dışında kalamaz. En iyi akledabilen insanlar âlimler olduğuna göre, âlimler haşyetin merkezinde olmak durumundadırlar.

Âlimler, zamanla sahip olmaları gereken vasıflardan uzaklaşınca, huşu da yitirilir. Huşu yitirildiğinde de oluşabilecek tehlike büyük olacaktır. Ebû'd-Derdâ'nın Peygamberimizden aktardığı rivayet bu hususu çok güzel bir şekilde ortaya koymaktadır: "*Rasûlullah ile beraberdik. Derken dehşetle göge bakakaldı. Sonra şöyle buyurdu: "İşte insanlardan ilmin kapıp alınacağı anlar! Öyle ki onlar o (ilimden) hiçbir şey elde edemeyecekler."* O zaman Ziyâd b. Lebîd el-Ensâri şöyle dedi: "*Yâ Rasûlallah! Kur'ân'ı okumuş olduğumuz halde o (ilim) bizden nasıl kapıp alınır? Bundan sonra da, vallahi, onu okuyacağız, kadınlarımıza ve çocuklarımıza da okutacağız."* Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "*Annen seni kaybedesice! Ziyâd, ben seni hakikaten, Medinelilerin fakihlerinden sayardım. İşte şu Tevrat ve İncil, Yahudi ve Hristiyanların yanında. Peki, onlara ne faydası oluyor?" Cübeyr dedi ki: "Daha sonra Ubâde b. Sâmit'le karşılaştım. (Ona), 'kardeşin Ebû'd-Derdâ'nın ne söylediğini duymuyor musun?' dedim*

⁶² Şura, 42/45; Kalem, 68/43; Naziat, 79/9.

⁶³ Ahzab, 33/39.

⁶⁴ Enbiya, 21/26-28.

⁶⁵ Enbiya, 21/48-49.

⁶⁶ Ra'd, 13/19-21.

⁶⁷ Fatır, 35/28.

⁶⁸ Bakara, 2/74.

ve söylediği şeyi ona haber verdim. Şöyle mukabele etti: “Ebû'd-Derdâ doğru söyledi. İstersen, insanlardan (alınıp) kaldırılacak ilk ilmi sana muhakkak ki haber veririm: Huşu! Yakında Cuma Mescidine gireceksin de orada huşu' sahibi hiç kimse görmeyeceksin.”⁶⁹

Huşu yitirildiğinde oluşabilecek durumu şu ayeti kerime ne güzel ifade etmektedir: “Allah için huşu sahibi olarak, O'nun ayetlerini az bir dünya meta karşılığında satmazlar” (Âl-i İmran, 3/199). Haşyet insanı metalaşmaktan ve sahip olduğu yüce değerleri metalaştırmaktan korur. Bununla ilgili olarak Said b. Cübeyr: “Haşyet; seninle Allah'a isyan arasında perde olan ürperti, Allah korkusudur” demektedir. Haşyet sahibi olan âlimi Hasan Basri, “âlim, Allah'ı görmediği halde korkan, Allah'ın sevdiğini seven ve Allah'ın sevmediğinden uzak kalan kimsedir”⁷⁰ diye bir tanımlama yapmaktadır.

İlmiyle âmil olan âlimler taşıdıkları samimiyet ve gösterdikleri teslimiyet sayesinde Halik-ı Zülcelâl'in övgüsüne mazhar olmuş ve insanlar içerisinde Allah'a karşı en fazla huşu duyan kullar olmuşlardır.⁷¹

3.2.2. Tevazu

Âlime tevazu da gereklidir. Çünkü kibir, katılık ve kabalık âlime yakışmayacak vasıflardır. Âlimlerin kendisine mirasçı oldukları Hz. Peygamber, bu vasıflardan uzaktı. Allah'ü Teâla onu eğitirken şöyle buyurmuştur: “Müminler için tevazu (şefkat) kanadını indir.” (Hicr, 15/88).

İlim sahibi, cahil kimselere ve ilim öğrettiği talebelere karşı çok mütevazı olmalıdır. Tevazu her insanı yüceltmekle beraber ilim adamını daha da yüceltir ve insanların saygısını kazanmaya sebep olur.

Şahsın konumu ne olursa olsun, kibir ve bencillikle bilgi sunması, kesinlikle terk edilmesi gereken kötü bir tavidir.

3.2.3. Güzel Ahlak

⁶⁹ Tirmizi, İlim: 2653; Darimi, Mukaddime: 288.

⁷⁰ Mevdudi, age, IV/498.

⁷¹ Fatır, 35/28.

Âlimin sahip olması gereken vasıflardan olmazsa olmazıdır güzel ahlak. Çünkü ilim öğreten bir âlimin yumuşak huylu, ağır başlı, sabırlı ve çok mütehammil olması gerekir. Zorba, zalim ve kibirli bir âlim, âlim ve öğretmen olma vasfını kaybeder. Dolayısıyla saygınlığını da yitirmiş olur. Bu durumda ilminden istifade edenlerin sayısını da azaltmış olur.

Bunun içindir ki bir esnaf gayri meşru bir iş yaptığında ona '*Falanca esnaf uygunsuz bir iş yapmış*' der geçerler. Ya da bir attar (koku satan) kötü bir iş yapsa '*Falan attar kötü bir iş yapmış*' der geçerler. Ama bir âlim, bir din adamı uygunsuz bir harekette bulunacak olursa, '*falan din adamı yanlış bir hareket yapmış*' demezler de '*İşte tüm din adamları böyledir. Kıyamet hacıdan hocadan kopacaktır*' derler. İlim ehlinin oldukça ağır görevleri vardır. Ulemanın sorumluluğu diğerlerinden daha fazladır.⁷² Sözlerinde ve davranışlarında ahlaki ilkelere daha fazla dikkat etmek zorundadır.

3.2.4. Gücün Yanında Yer Almayı Hakın Yanında Olmak

Bu alan âlimlerin en fazla hassasiyet göstermesi gereken alanlardan biridir. Maalesef insanların birçoğu güce kuluk ederek yaşıyorlar. Müslümanların bu güç saplantısından kurtulmaları gerekir. Buna öncülük edecek olanlar da âlimlerdir. İktidara sahip olan güçler her dönemde âlimlerin gücünden ve insanlar üzerindeki etkilerinden faydalanmak istemişlerdir. Hak üzere olursa bunda bir beis yoktur ve güzel bir şeydir. Ama yapılan yanlışlıkları ve zulmü örtbas etmek için kullanıldığında çok ciddi sıkıntılar meydana getirmektedir. Böyle yanlışlıklar karşısında onurlu davranıp destek vermeyen birçok âlim işkenceler görmüş hatta öldürülmüştür.

İnsanlara en az 'eyvallah eden' kişiler, erdem sahipleri, iktidarın albenisine ram olmayanlar hâsıl-ı kelam 'çağın soy-luları' hayatta güzel söz söylemekten başka meziyetleri olmayan insanlar arasından çıkar. Bunlar, hayatı güç toplama

⁷² İmam Humeyni, *Cihad-ı Ekber*, (çev. Ali Nurhah), Akademi Yayınları, İstanbul 1989, s.32.

yarışına çevirmeyenler, ağır ve düşünceli yürüyenler ve yalnız Allah'ın önünde eğilenlerdir.⁷³ Yani âlimler, dervişler, sanatkârlar, şairler ve kâinatı kuşatan İlahi Nağme'yi terennüm edenlerdir.

İlmiyle âmil bir İslâm âliminin en büyük âmiri Allah Teâlâ'dır. Allah için O'nun dininin (Rabbani) âlimi, kulların hatırı veya korkusu yüzünden ilmine hiyânet etmez, doğru bildiğini her yerde olsa söyler veya -çaresi yoksa gerekiyorsa-susar.⁷⁴

3.2.5. Ataların Yanlışlıklarına Uymayıp Öncülük Etmek

Ataları körü körüne taklit, Kur'an'ın şiddetle yediği bir durumdur. Eleştiri konusu yapılan durum geçmişten ya da babalarımızdan bir şey almak değil, bunu yaparken ilahi ölçülerin aksine hareket ederek almaktır. Âlimler de öncelikli olarak bunun farkında olmak durumundadır. Son dönemin önemli isimlerinden biri olan Cevdet Said diyor ki; “*Babamın dinine bağlı kalsaydım bazı hakikatleri anlayamaz, böyle düşünemezdim.*”⁷⁵ Ali Şeriâti de “*Anne Baba Biz Suçluyuz*” adlı kitabında benzer tespitleri yapmakta, hurafeler ve bidatlerle doldurulmuş din anlayışı için “**bu din benim dinim değildir**” demektedir.⁷⁶

Halkın kendi atalarını körü körüne taklit etmesi kötüdür. Ama bunun daha kötüsü âlimlerin körü körüne bir taklidin içerisine girmesidir. Çünkü sorgulamadan taklit eden âlimler kendi dönemindeki insanları daha ileri bir seviyeye taşıyamazlar. Bununla geçmişin birikiminden istifade etmeyi kast etmiyoruz. Kastımız geçmiş doğru-yanlış süzgecinden geçirdikten sonra güzel ve doğru olanı çağa taşıyıp onun üzerine günümüzü ve geleceğimizi inşa etmektir. Ka-

⁷³ Kemal Sayar, *Hayat Teselli Bulmaktır*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s.74.

⁷⁴ <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/1/0310.htm>, 17.11.2011.

⁷⁵ Cevdet Said ‘*Âlimin Sorumluluğu*’ Üzerine Söyleşi’, (Söyleşi yapan Fatma İlhan, Kur'an'ı Hayat Dergisi, Kasım-Aralık 2010, Sayı 15/52.

⁷⁶ Ali Şeriâti, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, Fecr Yayınları, Ankara, 2013, s, 65, 69-71

naatimizce âlimlerden beklenen de budur.

3.2.6. Taassuptan Uzak Durmak

Âlimler topluma rehberlik eden insanlardır. Dolayısıyla taassup hastalığına en çok uzak durması gereken kişilerdir. Ama maalesef tarihte olduğu gibi günümüzde de kendisini âlim gören veya müntesipleri tarafından böyle kabul edilen birçok kişi buram buram taassup kokmaktadır. Hem de taassubun her çeşidini görmek mümkündür. Mezhep, meşrep, ırk, renk, cemaat, hizip ve daha envâi çeşidi. Bu taassup âlim diye geçinenlerle kalmayıp -âlim geçinenler diyorum çünkü yukarıda esas âlimin kim olduğunun tarifini yapmıştık- bunların takipçilerine de yansımakta ve futbol takımlarının taraftarlarında bile görülemeyecek derecede fanatiklik görmek mümkün olmaktadır. Birbirlerine yaptıkları hakaret ve aşağılamalar bunun cabası. İnternet sitelerine bir göz atılacak olursa bunların örneklerini bolca görmek mümkündür.

Taassup yaygın olunca da, ne zaman dinle ilgili bir mesele gündeme gelse fırka ve mezheplerin şemsiyeleri altında toplanmış olan insanlar mezhep ve meşreplerine göre önce ulemanın ve özellikle kendi mezhep ve meşrep ulemasının ne söylediğine veya kitaplarının ne yazdığına baktı, sonra bu pencereden Kur'an'ın ne söylediğine baktı; yahut Kur'an'a ulaşmadan orada gördüklerini dinin anlayışı ve görüşü olarak seslendirdi.⁷⁷ Bu duruma içerleyen Cevdet Said; "Allah, ahirette bize Ebu Hanife'den ya da İmam Şafii'den sormayacak. Ben bu kitabı indirdim ona ne yaptın? Diye soracak" demektedir.⁷⁸ Cevdet Said'in bu sözlerini Ebu Hanife ve İmamı Şafi'de problem var anlamında anlamaktan ziyade, mezhebi bağlılıktan ziyade Kur'an'a bağlılığın ön planda tutulması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır.

3.2.7. Çıkarıcı Olmamak ve Dünyevileşmemek

Kitabın bilgisiyle nefislerine kutsiyet elbisesi giydirerek

⁷⁷ İbrahim Sarmış, *Kültürün Bayileri Değil Vahyin Âlimleri*, Kur'ani Hayat Dergisi, Kasım-Aralık 2010, Sayı 15/39.

⁷⁸ Said, ag. söyleşi, 52.

onu dünya menfaatine çevirmek, bir âlim için hiç de onurlu bir eylem değildir. Çünkü Âlime zühd de gereklidir. Allah'ü Teâlâ âlimlerin zühdüne şu ayeti kerimede işaret buyurmuştur: “Kendilerine ilim verilenler: “Yazıklar olsun size! İman edip salih amel işleyenler için Allah'ın sevabı daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşur,” dediler.” (Kasas, 28/80)

Ancak zamanla bu âlim profili değişmeye başladı. Değişen Düzenler ilmi de metalaştırdı ve bazı ilim adamlarını açgözlü bir tüccara çevirdi. Çoluk çocuğunun ikbali için onu da agorada⁷⁹ tezgâh açmak zorunda bıraktı.⁸⁰ Bu durum da âlimin değerini düşürdü. Hâlbuki âlim, İmrân'dan yapılan şu rivâyetteki gibi olmalıydı. İmrân anlatıyor: “Bir gün Hasan (Basrî'ye), söylediği bir şey hakkında: “Ebû Sa'îd! Fakihler böyle söylemiyor?” dedim. Bunun üzerine o şöyle dedi: “Yazıklar olsun sana! Sen, kendin, fakih gördün mü hiç? Fakih dediğin, dünyaya karşı isteksiz, âhirete karşı arzulu, dininin işinde uyanık olan, Rabb'ine ibadete aralıksız devam eden kimsedir ancak!”⁸¹

3.2.8. Birikimlerini Başkalarına Aktarmak

Âlimler sahip olduklarını kendilerine saklayıp diğer insanlarla paylaşmazlık edemezler. Çünkü âlimler birer rabbani olmak durumundadırlar. Rabbânî kelimesi, gelişmişliği ifade etmesinin yanı sıra, gelişmişliğin de bilgiyi üretmek ve yaymakla olacağına işaret etmektedir. Ancak bu şekilde hem faydalanmak, hem de faydalandırmak mümkün olabilir. Hz. Peygamber, “Faydasız ilimden ve huşu duymayan kalpten Allah'a sığınırız”⁸² derken bunu kastetmiştir.⁸³

İlim, ta'lim ve tedris, sahibinin rabbani olmasını gerektiren şeylerdir. Binaenaleyh kim bundan başka bir gaye ile öğretim ve eğitim işiyle meşgul olursa, onun gayretleri boşa gitmiş ve işi neticesiz olmuş olur. Bu, zahiren güzel görünen

⁷⁹ Eski Yunan sitelerinde, önceleri toplantı yeri, sonraları dini, siyasi ve ticari merkez olarak kullanılan meydan.

⁸⁰ Sayar, *age.*, s.74.

⁸¹ Darimi, Mukaddime: 29/294.

⁸² Ebu Dâvud, İstiaze,1548; Nesai, İstiaze, 5542; İbnu Mace, Mukaddime, 250.

⁸³ Bayraklı, *age.* 4/213.

bir ağaç dikip, meyvesinden istifade edemeyen bir kimsenin durumuna benzer.⁸⁴

4. Rabbânîlerin Görevleri

Yüce Allah'ın insanlığa yol gösterici olarak gönderdiği Peygamberler, vahiy yoluyla öğrendikleri hakikatleri yaşamlarına yansıtmişler ve bu konuda örnek olmuşlardır. İşte bu örneklikten en çok istifade etmesi gerekenler âlimlerdir. Çünkü **“âlimler Peygamberlerin mirasçularıdır.”**⁸⁵ Âlim/rabbânî olanlar bu öğrendiklerini yaşamak ve diğer insanlara öğretmek durumundadırlar. Hem nasıl olmasınlar ki? Rabbimizin şu ikazı gün gibi ortada iken: *“Tevrat'ın mesajını ulaştırma ve onu uygulama yükümlülüğünü kabul ettikleri halde, sonra bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler, tıpkı ciltlerle kitap taşıyan merkebe benzer. Allah'ın ayetlerini yalan sayan kimselerin düştükleri durum ne feci! Allah böyle- si zalim gürüha hidayet etmez, onları emellerine ulaştırmaz.”* (Cuma, 62/5)

Âlimler/rabbânîler hem kendilerini hem de çevrelerini aydınlatmakla yükümlüdürler. İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak durumundadırlar. Bu onlardan beklenen bir görevdir de aynı zamanda; *“Kendilerini Rabbe adanmış olanlarının /Rabbânîlerinin ve bilginlerinin onları günah söz söylemekten ve haram yemekten alıkoymaları gerekmez miydi? İşlemekte oldukları şeyler ne kadar kötüdür!”* (Maide, 5/63)

Ayet açık bir şekilde ifade etmektedir ki, âlim konumunda olan insanların öncelikli görevlerinden birisi toplumda gördükleri yanlışları gidermeye çalışmak doğru ve güzel olanı öğretmektir. Bu güzel haslet âlimlerden başlayarak bütün topluma yayılmalıdır. Tıpkı Peygamber (s.a.v.)in; *“sizden birisi bir münker görürse onu eliyle düzeltsin ...”*⁸⁶ buyurduğu gibi.

⁸⁴ ez-Zemahşeri, *age.*, I/575.

⁸⁵ Buharî, İlim 10.

⁸⁶ Müslim, İman 78; Ebu Davud, Salâtu'l-İydeyn 248; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, 17; İbnu Mâce, Fiten 20.

İbn Mes'ud anlatıyor: Rasûlullah şöyle buyurdu: "*Ben-den önce Allah'ın gönderdiği her peygamberin mutlaka ümmetinden havarileri ve arkadaşları olmuştur. Bunlar onun sünnetiyle amel ederler, emirlerini de yerine getirirlerdi. Sonra, bu peygamberlerin ardından öylesi kötülükler zuhûr etmişti ki, yapmadıklarını söyleyip, kendilerine emredilmeyeni de yapmışlardır. Kim bu güruhla eliyle mücahede ederse mü'mindir. Kim onunla diliyle mücahede ederse o da mü'mindir. Kim de onlarla kalbiyle mücahede ederse o da mü'mindir. Bunun gerisine, artık zerre miktar iman yoktur.*"⁸⁷

Bu hakikate Kur'an-ı Kerim de dikkatimizi çekmektedir: "*Sizden önceki nesillerden akıllı kimselerin, (insanları) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan menetmeleri gerekmez miydi? Fakat onlar arasından, ancak kendilerini kurtardığımız pek az kişi böyle yaptı. Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düşüp şımardılar ve suç işleyenler olup çıktılar. Halkı ıslah edici kimseler olsaydı. Rabb'in, o şehirleri haksız yere helak edici değildi.*" (Hud, 11/116-117)⁸⁸

Rabbânî olanlar, ilimle yetinmezler. Öğrendiklerini başkalarına da öğretirler. Allah, Hz. Peygamber'den bunu istemiş; "*Rabbi'nin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et*"⁸⁹ buyurmuştur. Bu ilke bütün peygamberlerin kendi takipçilerine öğrete geldikleri bir ilkedir. Aynı İbn Mes'ud'un anlattığı gibi. Hz. Peygamber buyurdu ki: "*İsrailoğulları bir kısım günahlar işlemeye başlayınca âlimleri onları bu işlerden menettiler. Ancak onlar dinlemediler, vazgeçmediler. Zamanla âlimler de onlarla oturmaya, dayanışmaya ve beraber içmeye başladılar. Allah da bunun üzerine, berikinin dalâletini öbürüne katarak, biriyle diğeri küfrünü artırdı. "Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle onları lânetledi..." (Maide, 5/78). Sonra, ayakta bulunan Resûlullah oturarak sözünü tamamladı: "Hayır, nefsimi kudret elinde tutan Zat'a yemin ederim, onları hak adına kötülüklerden men etmezseniz, siz de rızaya*

⁸⁷ Müslim, İman 80.

⁸⁸ Ayrıca bkz. Maide, 5/78-79.

⁸⁹ Nahl,16/125.

eremezsiniz.”⁹⁰

Âlimlerin görev ve sorumluluklarından birisi de, Allah’tan başka ilah olmadığına tanıklık etmek ve adalete şahitlik etmektir. Bu görev ve sorumluluk bizzat Yüce Yaratıcı tarafından onlara verilmiştir; “Allah, melekler ve hak ve adaleti gözeten ilim sahipleri O’ndan başka tanrı olmadığına şahittir: O’ndan başka tanrı yoktur, Kudret ve Hikmet Sahibidir.” (Al-i İmran, 3/18) Peygamberlerin varisleri olan âlimler, onların tevhide tanıklık ve adaleti ikame etme konusundaki görevlerinin de varisleridir.

Toplumda bir takım olumsuzluklar ve fitneler baş gösterdiğinde bunları ortadan kaldırmak için ilk adım âlimler tarafından atılmalıdır. Çünkü ilme en çok ihtiyaç duyulacak anlardır bunlar. Hz. Ali: “Gerçek fakih/âlim, insanları Allah’ın rahmetinden ümitsizliğe düşürmeyen; onlara, Allah’a isyan hususlarında kolaylık tanımayan; onları, Allah’ın azabından emin kılmayan; Kur’ân’ı, onu istemeyip başkasına meylederek terk etmeyen kimsedir. Durum şu ki; kendisinde ilim olmayan ibadette, kendisinde anlama olmayan ilimde, kendisinde düşünme olmayan okumada hiçbir hayır yoktur”⁹¹ buyurarak ilim sahibinde bulunması gereken vasıfları ve görevlerini saymıştır.

Bu duruma dikkat çeken Maide Suresi 63. ayetin tefsiri bağlamında M. Huseyn Fadlallah şunları ifade etmektedir: “Ehli kitabın içerisinde dini Allah için halis kılmuş gibi davranan rabbânîler ve sahip oldukları ilimlerle yüksek mertebelere ulaşan Ahbârlar vardı. Fakat bunlar böyle olmasına rağmen, toplumu günaha sürükleyici konuşmalar yapmaktan ve haksız kazanç yemekten alıkoyacak uyarıları yapmıyorlardı. Korku, şirin görünme vb. kişisel kaygılarla söylemeleri gereken gerçeği söylemiyorlardı. Sahip olunan rabbanilik vasfı, Allah’tan uzaklaşmaya vesile olan davranışlar karşısında insanı mücadeleye ve karşı koymaya sevk etmiyorsa ne kıymet ifade eder? Sahibini Allah’a yakınlaştıracak ve fesat ve

⁹⁰ Ebu Dâvud, Melâhim 17; Tirmizî, Tefsir, Mâide (3050), İbnu Mâce, Fiten 20.

⁹¹ Dârimi, Mukaddime: 29/297,298.

*dalalet çizgisinden uzaklaştıracak bir bilinç düzeyine ulaştır-
mayan ilmin rolü nedir ki?*⁹²

Görüldüğü gibi bu hadis gereğince, âlimler ilimleriyle halkı aydınlatmalıdırlar; özellikle din adına bir takım bidatler ortaya çıktığında bütün müslümanların, özellikle de âlim sınıfının susup bidatler karşısında seyirci kalmamaları gerekmektedir. Çünkü her âlim Hz. Peygamber'in şu uyarısını bilir; *"Bana hayat bahşeden Allah'a and olsun ki, siz ya iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarsınız ya da Allah kendi katından sizin üzerinize bir azap gönderir. O zaman dua edersiniz fakat duanız kabul edilmez"*.⁹³

Bütün bunlarla birlikte rabbânî/âlim, yalnızca sahip olduğu ilim ile insanları eğitmekle kalmayıp, aynı zamanda onlar üzerinde velâyet (yönetme ve yönlendirme) işini yürütebilmektedir. *"Onlardan çoğunun günahı, düşmanlıkta ve haram yiyicilikte çabalarına hız kattıklarını görürsün. Yapmakta oldukları ne kötüdür. Bilgin yöneticileri (Rabbaniyyûn) ve yüksek bilginleri (ahbâr), onları günah söylemelerinden ve haram yiyicilikten sakındırmalı değil miydi? Yapmakta oldukları ne kötüdür!"* (Mâide, 5/62-63)

Ayetlerde kitap ehli toplumların içine düştükleri kötü hal anlatılırken rabbaniler bu durumdan sorumlu tutulmuşlardır. Ayetlerin akışı, şeriatı uygulamayı üstlenen Allah'a bağlı kimselerin ve dini bilimleri öğretmeyi üzerine almış bilginlerin, tüm bunlara sessiz kalışlarını, kavmin günah ve haksızlıkta yarışmalarına, haram yemelerine ses çıkarmayıp, kötülükte yarışmaktan alıkoymamalarını kınarken, bozulmuş toplumlarının karakteristik özelliklerinden birine işaret etmektedir.⁹⁴

Rabbâniler hem halkı ilim ile eğitip terbiye etmek, hem de onların fena hallere düşüp Allah'a isyan etmelerine engel olmak, aynı zamanda ayetlerin öncesi göz önüne alındığında; gerek kendi içlerinden, gerek diğer insanların içinden

⁹² Muhammed Huseyn Fadlallah, *Min Vahyi'l Kur'an*, Daru'l Melek, Beyrut, 1419/1998, VIII/243-245.

⁹³ Ebû Dâvûd, Melâhim, 16; Tirmizî, Fiten, 9; İbn Hanbel, V/388

⁹⁴ Seyyid Kutup, *Fizilali'l Kur'an*, Daru's Şuruk, Beyrut, 1985, II/928-929.

çıkabilecek tağutlara ve onların çıkarabileceği zulüm ve kargaşalara engel olmakla yükümlüdürler.

5. Günümüzde Rabbânîlere Olan İhtiyaç

Âlime en çok din konusunda bir müşkülât olduğu zaman ve insanların kararsız kaldığı şüpheli şeyler anında ihtiyaç duyulur. Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: *“Aranızda, tereddüde düştüğünüz ve içinden çıkamadığınız şeyleri halledecek, doğrusunu söyleyip sıkıntıyı giderecek kimseler bulunduğu müddetçe hayır üzere kalırsınız. Allah'a yemin olsun ki, böyle bir kimseyi bulamayacağınız vakitler çok yakındır.”*⁹⁵

Peygamberler insanlara âlimler ile oturmalarını tavsiye etmişlerdir. Havariler Hz. İsa'ya *“Kiminle oturalım”* diye sorduklarında Hz. İsa *“Gördüğünüz zaman size Allah'ı hatırlatan, konuştuğunuz zaman size faydalı olan ve bilginizi artıran, amelleri ile size örnek olan ve sizi ahrete teşvik eden kimselerle oturun”*⁹⁶ buyurmuştur. Böyle bir kimse ile oturmak insanın dünyada da ahirette de şerefini artırır.

Din mensupları arasında Allah'ın dininin ucuzladığı, bu dünyanın mallarından birinin pahasına bile değmez kouna düştüğü her çeşit arzu ve isteğe rahatlıkla boyun eğerek hale geldiği, her ümmetin başındaki felakettir bu! Bağlılığı bozulan, Allah adına bile yalan uydurmaktan çekinmeyen, Allah'ın kullarına yaltaklık için O'nun sözlerini saptırmaktan çekinmeyen, Allah'ın dinine aykırı olan saptırılmış arzularının peşinde koşan her ümmetin durumu budur. Sanki yüce Allah bu açıklama ile müslüman cemaati o bulaşıcı hastalıktan sakındırmaktadır. Çünkü Yahudilerden liderlik emanetinin alınmasına bu olumsuz tutumlar neden olmuş bulunmaktadır.⁹⁷

Günümüz insanının ilme ve âlime bu gözle bakmadığını maalesef üzümlere söylemek zorundayız. Öğrenilen bilgiden dünyalık ne elde edebilirimin kaygısı ön planda olmaktadır. İllaki insanlar dünyalıklarını düşünmek durumundadırlar. Fakat doğru bir tercih ve doğru bir öncelik sıralaması yap-

⁹⁵ Dârimi, *Mukaddime*, 24/221.

⁹⁶ İbnu Mâce, *Zühd*:37.

⁹⁷ Kutup, *age.*, I/419.

mak durumundadırlar. Rabbimiz sıralamanın nasıl olması gerektiği hususunda bize yol göstermektedir: “Allah’ın sana verdiklerinden yararlanarak yalnızca ahiret yurdunda iyi bir yer tutmanın yolunu ara; bu arada, pek tabii, bu dünyadaki nasibini de unutma ve Allah nasıl sana iyilikte bulduysa, sen de başkalarına öyle iyilikte bulun ve sakın yeryüzünde bozgunculuk, karışıklık çıkarmaya çalışma: çünkü şüphesiz, Allah bozguncuları sevmez!” (Kasas, 28/77).

Bilginin çok büyük bir güç olduğunun daha iyi farkına varıldığı günümüz toplumlarında, bu güce sahip olanlar, diğerlerini istedikleri gibi yönlendirmenin yanı sıra bu bilgileriyle de ekonomik güç de kazanmaktadırlar. Bilen kişinin her dönemde ön plana çıktığını Kur’an çeşitli örneklerle bize sunar. Bunlardan birisi Hz. Musa’yı eğitebilecek kadar bilgi sahibi olan ve Kur’an’ın ‘nezdimizden rabbânî bir ilim öğrettiğimiz kul’⁹⁸ diye nitelediği kişi, diğeri ise Hz. Süleyman’ın Sebe Melikesi ile anlatılan kıssasında Melikenin tahtını göz açıp kapayıncaya kadar Sebe’den Hz. Süleyman’ın bulunduğu yere getiren ve kendisinden “kitabın bilgisine sahip”⁹⁹ diye bahsedilen kişidir.

Dün olduğu gibi bugün de bilgiyi üreten, geliştiren insanlar ve toplumlar ön plana çıkmakta; ekonomik olarak gücü ellerine geçirebilmektedirler. Bunun yanı sıra bilgiyi üreten ve yayan toplumlar, aynı zamanda bununla beraber kendi kültürlerini ve değerlerini yayma gücünü de ellerine geçirmektedirler. Bu durumun en bariz örneklerini çizgi film ve sinema sektöründe görmek mümkündür. Bu filmleri yapanlar, izleyen herkesi rahatlıkla yönlendirebilmektedirler. Hatta körpe zihinlere kendi inanç, değer ve kahramanlarını rahatlıkla kabul ettirebilmektedirler. Bütün bunlar bize ilmin, bilginin dolayısıyla âlimlerin/rabbânîlerin toplumda ne kadar büyük bir rol üstlendiklerini net bir şekilde göstermektedir.

Yaşadığımız dünyada en çok ihtiyaç duyduğumuz, şeylerden biri de âlimlerin önderliğidir. Bunun yokluğunun ne

⁹⁸ Kehf, 18/65-66.

⁹⁹ Neml, 27/40.

anlama geldiğini sevgili Peygamberimiz hadislerinde bize haber vermektedir; "Âlimin ölümü İslâm'da açılan bir gediktir."¹⁰⁰ Bunun nasıl bir sonuca yol açabileceğini de başka bir sözlerinde açıklamaktadır; "Allah, ilmi insanların hafızalarından silip unutturmak suretiyle değil, fakat âlimleri öldürüp ortadan kaldırmak suretiyle alır. Neticede ortada hiçbir âlim bırakmaz. İnsanlar bir kısım cahilleri kendilerine lider edinirler. Onlara birtakım meseleler sorulur; onlar da bilmedikleri halde fetva verirler. Neticede hem kendileri sapıklığa düşer, hem de insanları saptırırlar."¹⁰¹

Âlimlerin önderliğinden mahrum olan toplumlar adeta rotayı şaşırırlar. Toplumlar rehbersiz kalınca kargaşa halini yaşamaya başlar. Bu kargaşanın önlenmesinde en önemli görev topluma kendi kabul ettirmiş güvenilir âlimlere düşmektedir.

İşte bunun için günümüzde, entelektüel bilgi sahibi olmanın ötesinde, Rabbini önceleyen, Peygamber ahlaklı ve Rabbânîlik vasıflarını taşıyan âlimlere ihtiyaç vardır ki aktif iyilik hareketleri bütün insanlığı kucaklasın ve insanların sorunlarına çözüm oluşturabilsin.

Sonuç

Günümüzde rabbânî sıfatına sahip âlimlere olan ihtiyaç kanaatimizce her dönemdekinden daha fazladır. Çünkü bilgiye erişim tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar kolaylaşmıştır. Bu nedenle bilgiyi öğretecek kişiye değil onun hayata nasıl aktarılacağını, yani uygulamayı gösterecek kişilere ihtiyaç vardır. Sadece öğretenlere değil, öğrettiğini yaşayan âlimlere muhtacız. Özellikle İslam dünyasının buna daha da fazla ihtiyacı vardır. Müslüman toplumlardaki kargaşa, kavga ve ihtilafların giderilebilmesi, âlimlerin ciddi çabasına ve örnekliğine bağlıdır.

Kur'an ve sünnette âlimlere verilen değer, onlara yüklenen görev ve sorumluluk dikkate alındığında, ülkemizdeki ve dünyadaki âlimlerin Seyyid Ebu'l-Ala Mevdudi'nin yaptığı

¹⁰⁰ Dârimî, Mukaddime, 32/324; Heysemi, Mecmauz-Zevaid I/201.

¹⁰¹ Buhârî, İlim 34; Müslim, İlim 13; Tirmizî, İlim 5; İbnu Mâce, Mukaddime 8.

şu güzel çağrıya kulak vermelerinin önemli olduğunu düşünüyoruz: “Gelin dünyanın her yerinde yayılmış olan zulme ve kargaşaya son verelim. İnsanın insana tahakkümünü kökünden kazıyalım. Beşeriyetin gerçek yerini tekrar alacağı, insanların şerefle, özgürce, adalet ve kardeşlik içinde yaşayabileceği, Kur'an'ın gösterdiği çizgi üzerinde, yeni bir dünya kurulum...”

Kaynakça

- ABDULBAKİ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l Mufehres li Elfazi'l Kur'an'ül Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988.
- BAYINDIR, Abdülaziz, *Kur'an Işığında Tarikatçılığa Bakış*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2007.
- el-BEYDAVİ, Nasıruddin Ebu'l Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi, *Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil*, Daru İhyai't Turasil Arabi, Beyrut, ts
- BİLGİZ, Musa, *Kur'ân'da Bilgi*, İnsan yay. İstanbul, 2013.
- BÜYÜK LAROUSE, Gelişim Yay, İst., 1986.
- ÇEKMEGİL, M.Said, *Bilginin Gücü*, Timaş Yayınları, 2. Basıkı, İstanbul, 1996.
- ed-DARİMİ, Abdullah b. Abdirrahman, Sünen'üd Darimi, Karaçi, trs.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1990.
- DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay., Ank, 1981.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları. İstanbul 1999.
- FADLALLAH, Muhammed Huseyn, *Min Vahyi'l Kur'an*, Daru'l Melek, Beyrut, 1419/1998
- FİRÛZÂBADİ, Ebu Tahir, *Kamûsul-Muhît*, Çev.: Mütercim

- Asım Efendi, Matbaa-i Bahriye, İstanbul, 1305.
- EL- HAZİN, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lubabu't-Te'vil fi Meâni't Tenzil*, (Mecmau't Tefasir içinde), Çağrı yayınları, İstanbul 1984.
- İBN AŞUR, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't Tenvir*, Dar et-Tunusiyye, Tunus, 1984.
- İBN MANZÜR, Ebu'l-Fadl Muhammed, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut, 1410/1990.
- İBRAHİM MUSTAFA-Ahmed Hasan Zeyyad vd., *el-Mu'cemu'l-Vasit*, Çağrı Yay., İst., 1986.
- İMAM Humeyni, Cihad-ı Ekber, (çev. Ali Nurhah), Akademi Yayınları, İstanbul 1989
- İSLAMOĞLU, Mustafa, *Vahiy Eksenli Bir Hayatın İnşasında Âlimlerin Rolü*, Kur'ani Hayat Dergisi, Kasım 2010, Sayı 15.
- KARAMAN, Hayrettin, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu*, D.İ.B. Yayınları, Ankara.
- el-KEFEVÎ, Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Musa el-Hüseynî, *el-Külliyât Mu'cemu'l-Mustalahat ve'l-Furûk el-Luğavîyye*, Tah., Adnan Derviş ve Muhammed el-Mısri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1412/1996.
- el-KURTUBÎ, Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, (Tahkik; Aadullah b. Abdul Muhsin et-Türki), Muessesetu'l Risale, Beyrut, 2006.
- KUTUP, Seyyid, Fizilali'l Kur'an, Daru'l Şuruk, Beyrut, 1985.
- el-MEVDUDÎ, Ebu'l A'la, *Tefhimu'l Kur'an*, (Çev. Komisyon), İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- er-RAZÎ, Muhammed Fahrüddin, *Mefatihü'l Ğayb*, Daru'l Fikr, I. Baskı, Beyrut, 1981.
- SAİD, Cevdet. 'Alimin Sorumluluğu' Üzerine Söyleşi, Kur'ani Hayat Dergisi, Kasım-Aralık 2010, Sayı 15.
- SARMIŞ İbrahim, *Kültürün Bayileri Değil Vahyin Âlimleri*, Kur'ani Hayat Dergisi, Kasım-Aralık 2010, Sayı 15.

- SAYAR, Kemal, *Hayat Teselli Bulmaktır*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013
- ŞERİATİ Ali, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, Fecr Yayınları, Ankara, 2013.
- et-TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Cami'ul Beyan an Te'vili Ayıl Kur'an*, I. Baskı, Kahire 2001/1422,
- et-TEHANEVÎ, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşafu Istilahati'l-Fünûn*, Tah: Mevlevi Gulam Kadir-Mevlevi Abdulhak, Kalkûta, 1862.
- ez-ZEMAŞERİ, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücûhi't-Te'vil*, Mektebetü Ubeykan, (1. Baskı) Riyad 1418/1998.